

**Tadeusz Kopyś, *Stosunki polsko-węgierskie 1945-1970*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego,
Kraków 2015, ss. 450**

Powojenne stosunki pomiędzy Węgrami a Polską badano do tej pory jedynie wycinkowo i pod kątem konkretnych wydarzeń, pozostawiając całe obszary różnorodnych kontaktów na naukowej bocznicy. Tym bardziej więc cenna wydaje się książka Tadeusza Kopyśa. Wprawdzie niektóre analizowane w pracy kwestie pojawiały się już wcześniej w obiegu naukowym w różnym zakresie (chodzi zwłaszcza o burzliwe procesy roku 1956), jednak jeszcze nikt nie dokonał tak kompleksowego i wielopłaszczyznowego oglądu relacji polsko-węgierskich na przestrzeni powojennego ćwierćwiecza, odwołując się obszernie do materii politycznej, partyjnej, gospodarczej oraz kulturalnej.

Rzeczowo-chronologiczny układ rozprawy jest wewnątrznie spójny, osadzony na czytelnym cezurach czasowych (w kilku miejscach Autor wybiega w lata 70., ale jest to – do pewnego stopnia – usprawiedliwione tokiem narracji), umożliwiające rejestrowanie dynamiki, złożoności i uwarunkowań procesu historycznego. Tadeusz Kopyś wykorzystał szeroko, a jednocześnie krytycznie liczną i wielojęzyczną literaturę. Jednak największym walorem książki jest jej baza źródłowa. Szacunek budzi benedyktyński wręcz wysiłek Autora, który dotarł i spenetrował setki, czy wręcz tysiące różnorodnych dokumentów. Najistotniejsze okazały się źródła węgierskie, pochodzące między innymi z Magyar Országos Levéltár, Archiwum Historycznego Węgierskiej Służby Bezpieczeństwa, Biblioteki Parlamentu Republiki Węgierskiej i Open Society Archive, a także materiały polskie, na przykład z Archiwum Akt Nowych, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych czy Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Dzięki tak bogatej dokumentacji Autor poddał analizie nieznane dotychczas informacje i dokonał nowych ustaleń na gruncie analizowanych w pracy obszarów.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów: *Stosunki polsko-węgierskie w okresie pozornej demokracji (1945-1947)* – rozdział I, *W okowach stalinizmu (1948-1956)* – rozdział II, *Węgry i Polska w okresie rewolucyjnych przemian 1956 roku* – rozdział III, *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1956-1970* – rozdział IV, *Inne płaszczyzny współpracy w stosunkach polsko-węgierskich w latach 1945-1970* – rozdział V. Moim zdaniem proponowana przez T. Kopysia struktura pracy nie budzi większych zastrzeżeń. Podjęte zagadnienia zostały opracowane dokładnie i kompletnie z uwzględnieniem tak treści ogólnych, jak i wątków szczegółowych. Zważywszy na zawartość książki, wypada jedynie żałować, że wbrew pierwotnym intencjom Autora i z przyczyn od niego niezależnych analizy nie poszerzono o ciekawą dekadę lat 70.

Mankamentem opracowania jest na pewno brak odpowiedniego indeksu nazwisk – zamieszczone notki biograficzne oczywiście tylko minimalnie rekompensują ten niedostatek. Tadeusz Kopyś nie pokusił się także o podanie wykazu skrótów, który powinien stanowić istotny element tego typu rozprawy. Muszą też zadziwiać warsztatowe błędy w spisie bibliograficznym. Można tylko zadać sobie pytanie: dlaczego tego segmentu książki nie poprawiono na etapie wydawniczym? Nie świadczy to najlepiej o – bądź co bądź – renomowanym Wydawnictwie Uniwersytetu Jagiellońskiego. Szczególnie rażąca jest niewłaściwa kolejność poszczególnych komponentów przytaczanej bibliografii, a zwłaszcza chaos oraz liczne, ewidentne uchybienia w dziale *Archiwalia* – ich opis wykraczałby poza ramy niniejszej recenzji.

W rozdziale pierwszym zaprezentowano stosunki Warszawa–Budapeszt w okresie tużpowojennym z całą ich złożonością wynikającą w głównej mierze z roli i interesów Związku Sowieckiego oraz faktu, że Węgry brały udział w wojnie po stronie Niemiec. Tadeusz Kopyś w pierwszej kolejności kreśli okoliczności wznowienia stosunków dyplomatycznych, kulisy i przebieg powrotów Polaków z Węgier (po klęsce wrześniowej nad Dunajem udzielono schronienia dla ponad 100 tys. polskich uchodźców cywilnych i wojskowych) oraz problem nielicznej grupy Węgrów, którzy przebywali w Polsce po zakończeniu wojny. Wskazuje na uwarunkowania i polsko-węgierski kontekst paryskiej konferencji pokojowej – wpływający pejoratywnie na wzajemne kontakty z uwagi na wysuwanie przez Warszawę pod adresem Budapesztu roszczeń reparacyjnych. Sporo miejsca poświęcono rewindykacji polskiego mienia na Węgrzech (zwłaszcza wojskowego), rozwojowi stosunków politycznych w obu krajach do 1947 roku, organizacjom polonijnym oraz polskiemu szkolnictwu nad Dunajem (to szczególnie ciekawa część tego rozdziału).

Rozdział drugi dotyczy stalinowskiego okresu wzajemnych stosunków toczących się w ideologicznym zaduchu i na gruncie sowieckiego dyktatu. Autor rozpoczyna od symptomatycznej dla tamtego czasu, a niemal zupełnie nieznannej historii likwi-

dacji, istniejącego od 1932 roku, Domu Polskiego w Budapeszcie, który dla władz w Warszawie był miejscem skupiającym środowisko reakcji (placówkę tę odzyskano dopiero pod koniec lat 90.). W dalszej kolejności przedstawiono współpracę kulturalną, która tak naprawdę w większym zakresie zaczęła się rozwijać po podpisaniu odpowiedniej umowy w 1948 roku, ale oczywiście nie mogła wychodzić poza ramy „ideologicznego gorsetu” (zwłaszcza ze strony węgierskiej). Następnie T. Kopyś odniósł się do traktatu o „przyjaźni i współpracy” pomiędzy Polską a Węgrami z 1948 roku, stanowiącego element kremlowskiej układanki, cementującej formalnie strefę dominacji ZSRR. Interesująco zaprezentowano polsko-węgierskie relacje ekonomiczne w pierwszym powojennym dziesięcioleciu, nad którymi ciążył kryzys rozbieżności interesów i wprowadzane w obu krajach reguły gospodarek centralnie zarządzanych.

Rozdział trzeci został poświęcony polsko-węgierskim odniesieniom w rewolucyjnym okresie 1956 roku, kiedy w obydwu krajach, jako jedynych w bloku wschodnim, nastąpił bunt przeciwko komunistycznemu porządkowi. Autor słusznie nie koncentrował się na już obecnych w historiografii wątkach, skupiając swoją uwagę na mniej znanych kwestiach. Rozdział otwiera szkic wzajemnych stosunków przed wydarzeniami jesieni 1956 roku, kiedy na Węgrzech z zainteresowaniem śledzono polskie echa XX Zjazdu KPZR i procesy odwilżowe nad Wisłą, zwłaszcza po odejściu Mátyása Rákosiego. Bodaj najciekawiej, mimo ograniczonej liczby źródeł, wypada tutaj fragment o udziale Polaków i osób polskiego pochodzenia w rewolucji węgierskiej, który jest wręcz pasjonujący. Nie mniej interesujące są także kolejne części tego rozdziału, traktujące o oddźwięku wydarzeń na Węgrzech w Polsce, solidarności i pomocy, jaka docierała nad Dunaj ze strony polskiego społeczeństwa, relacjach międzypartyjnych i międzypaństwowych po rewolucji (nacechowanych ideologiczno-politycznym dystansem i nieufnością, szczególnie ze strony kadarowskiego kierownictwa), czy wreszcie kontaktach kulturalnych między Warszawą a Budapesztem, ograniczanych przez nowe władze węgierskie, dla których odrzucenie w Polsce socrealistycznej sztampy i większe swobody twórcze stanowiły objaw kontrrewolucji.

Rozdział czwarty stanowi panoramę stosunków polsko-węgierskich w latach 1956-1970. Autor poddaje krytycznej analizie relacje gospodarcze obu krajów, nie zawsze oparte na wzajemnych korzyściach, a często naznaczone rozbieżnościami interesów i zwykłą podejrzliwością. Spore znaczenie w stosunkach ekonomicznych miały między innymi kwestie tranzytu towarów węgierskich, obopólnych dostaw, kooperacji w różnych dziedzinach czy prac w ramach RWPG. Następnie T. Kopyś przedstawił specyfikę relacji dyplomatycznych Warszawa–Budapeszt, uwarunkowanych przez dłuższy czas sytuacją Węgier po 1956 roku, oraz kontaktów w sferze kultury. Najwięcej miejsca, co zrozumiałe, poświęcono w tej części rozprawy współpracy politycznej,

określonej takimi wydarzeniami, jak wizyta delegacji PRL na Węgrzech w maju 1958 roku, kapturowy proces i egzekucja Imre Nagya (te dwa podrozdziały można było z powodzeniem ująć jako jedną całość), plan Rapackiego i kwestia niemiecka (w tym przypadku stanowiska Warszawy i Budapesztu dzieliły znaczne różnice), traktat o przyjaźni i współpracy oraz polski marzec 1968 roku i inwazja Układu Warszawskiego na Czechosłowację. Autor odniósł się w tym rozdziale również do zagadnienia polsko-węgierskiej wymiany turystycznej, choć wydaje mi się, że akurat ten fragment bardziej nadawał się do umieszczenia w ostatniej części opracowania.

W rozdziale piątym T. Kopyś prezentuje interesujące i mało znane, lub nieznane zupełnie, obszary polsko-węgierskich relacji (w wielu fragmentach Autor wykracza poza chronologię podawaną w tytule tej części pracy). Rozważania rozpoczyna arcy-ciekawy podrozdział na temat badań brytyjskich i węgierskich naukowców w Polsce w latach 60. (w pryzmacie źródeł Służby Bezpieczeństwa). Następnie analizowana jest współpraca Kościoła i katolików świeckich na Węgrzech i w Polsce, powiązania w dziedzinie sportu oraz formy i zakres współdziałania ministerstw spraw wewnętrznych Polski i Węgier (szczególnie po roku 1960, kiedy zawarto odpowiednią umowę).

Zakończenie rozprawy, biorąc pod uwagę jej dobry poziom i bogactwo treści, może nieco rozczarowywać. Daleko posunięta oszczędność we wnioskowaniu nie jest oczywiście istotnym mankamentem, ale w przypadku tak drobiazgowego miejscami opracowania uprawniona byłaby również większa szczegółowość ocen i konkluzji. W sumie praca jest wartościowa poznawczo, przynosi wiele nowych ustaleń na stosunkowo słabo zbadanym obszarze i jest godna polecenia nie tylko dla zawodowych historyków, ale dla wszystkich zainteresowanych specyfiką relacji pomiędzy państwami komunistycznymi.

Robert Skobelski